

„Svoboda“ v listu Galaťanům*

Ladislav Tichý

Novozákonní list Galaťanům je charakteristický tím, že v něm apoštol Pavel rozvíjí pouze jedno hlavní téma. Je to otázka ospravedlnění před Bohem na základě víry v Ježíše Krista (srov. Gal 2,16). Ale při zdůvodňování a rozvíjení tohoto hlavního tématu zdůrazňuje Pavel také (logicky nezbytně) některé související hodnoty, aniž hlavní téma úplně opouští.¹ Mezi nimi zaujímá nepochybně významné místo pojem svobody. Apoštol Pavel rozhodně na některých místech listu (především v 5,1 a 5,13) nepřehlédnutelným způsobem zdůrazňuje význam svobody pro křesťany. Proto také „svoboda“ bývá označována za jedno z hlavních témat nebo dokonce za základní poselství listu Galaťanům.² Nezřídka bývá tento list také označován jako „Magna Charta křesťanské svobody“.³ Cílem této studie je zjistit, jak chápal apoštol Pavel pojem svobody v listu Galaťanům, a také určit, jaký význam přísluší tomuto pojmu v teologickém poselství listu křesťanům do Galacie.⁴ K tomu bude zapotřebí nejprve identifikovat a potom také analyzovat a interpretovat všechna místa, kde se v tomto listu o svobodě hovoří.

1. MÍSTA V LISTU GALAŤANŮM DOTÝKAJÍCÍ SE OTÁZKY SVOBODY

V listu Galaťanům se setkáme celkem s 11 výskyty slov odvozených od slovního základu ελευθερ-, jehož primární význam patří do sémantického okruhu „svoboda“. Jedná se o tato místa: Gal 2,4; 3,28; 4,22; 4,23; 4,26; 4,30; 4,31; 5,1 (dvakrát); 5,13

* Tento příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu GAČR P401/10/0901 „Zákon a svoboda“.

¹ Při psaní (diktování) listu Galaťanům Pavel nepochybně od začátku věděl, o čem mu jde a co sleduje, třebaže ne všechny argumenty předem do detailů promýšlel. Tuto skutečnost, se kterou je třeba při interpretaci textů počítat, výstižně charakterizuje např. A. VANHOYE, *Lettera ai Galati: Nuova versione, introduzione e commento*, Milano: Paoline, 2000, s. 34: „L'orientamento di tutta la lettera è quindi già indicato nell'inizio epistolare. Paolo sa di che cosa parlerà. Ci ha pensato in anticipo. Da ciò non segue che la sua lettera sia un discorso accuratamente aggiustato.“

² Srov. M. ZERWICK, *Der Brief an die Galater*, Düsseldorf: Patmos, 1964, s. 12: „Der Galaterbrief ist das Grunddokument von der christlichen Freiheit.“

³ Např. J. LAMBRECHT, „Galatians, Epistle to the“, in *New Catholic Encyclopedia*, ed. B. L. Marthaler aj., 2. vyd., sv. 6 (Fri–Hoh), Detroit: Gale, 2003, s. 52–55, zde 55: „Last but not least, Galatians will remain the Magna Charta of Christian freedom.“ Viz také např. J. A. FITZMYER, „Galatians,“ in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer a R. E. Murphy, London: Geoffrey Chapman, 1993, s. 780–797, zde 784: „The Magna Charta of Gal: In Christ Jesus we have been freed,“ nebo H. HÜBNER, *Das Gesetz bei Paulus*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978, s. 116: „Gal: Er ist die magna charta libertatis.“ Srov. rovněž podtitul, který dal svému komentáři L. MORRIS, *Galatians: Paul's Charter of Christian Freedom*, Downers Grove: InterVarsity Press, 1996.

⁴ Pro téma naší studie není podstatně rozhodující, kam lokalizujeme adresáty listu, zda do galatské krajiny v severní části římské provincie Galatia nebo do jižní oblasti téže provincie. Ale už sama skutečnost, že adresáti listu byli (aspoň v drtivé většině) křesťany z pohanství (srov. Gal 4,8), hovoří pro první možnost.

(dvakrát). U těchto 11 tvarů se jedná šestkrát o adjektivum ἐλεύθερος (3,28; 4,22; 4,23; 4,26; 4,30; 4,31), čtyřikrát o substantivum ἐλευθερία (2,4; 5,1; 5,13 [dvakrát]) a jednou o sloveso ἐλευθερώω (5,1). Ne všechna tato místa musejí bezprostředně souviset s teologickou výpovědí o povaze svobody. Bude ovšem třeba prozkoumat jejich kontext a všimnout si i dalších textů, v nichž se sice neobjevuje slovní základ ἐλευθερ-, ale nicméně jejich výpověď minimálně doplňuje obraz svobody, na kterou myslel apoštol Pavel při psaní či přesněji při diktování listu. Zde je třeba v první řadě zmínit Gal 1,4, kde je rozhodně možné se v některých překladech setkat se slovesem „vysvobodit“. Potom bude nutné rovněž zvážit, do jaké míry se tohoto tématu dotýká také „jádro“ poselství listu Galaťanům, které můžeme najít v Gal 2,16. Při kladné odpovědi bude jistě možné poukázat ještě na jiné texty listu, který apoštol Pavel adresoval křesťanům v galatských církevních obcích (Gal 1,2).

2. GAL 1,4

Preskript listu Galaťanům obsahuje nesporně prvky, které jsou v Pavlových listech obvyklé. Je to především jmenování odesílatele v nominativu (Παῦλος – 1,1) a adresátů v dativu (ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας – 1,2) a potom samozřejmě v 1,3 vlastní pozdrav se stálými pojmy „milost“ (χάρις) a „pokoj“ (εἰρήνη), které jsou charakteristické pro Pavlovy listy. Současně je však také jasné, že Pavel celý úvodní pozdrav formuloval nejen jako něco konvenčního, nýbrž že už do něho hned zapracoval vyjádření, která se dotýkají poselství celé epištoly. Sem můžeme počítat titul „apoštol“ (ἀπόστολος), který Pavel připojuje hned za své jméno v 1,1. Tento titul uvádí v preskriptu svých (nesporných) listů ještě třikrát (viz Řím 1,1; 1 Kor 1,1; 2 Kor 1,1). Nemůžeme s jistotou říci, že to bylo poprvé právě v listu Galaťanům, kdy se takto označil, ale slova, která v Gal 1,1 hned následují („ne od lidí, ani skrze člověka, nýbrž skrze Ježíše Krista a Boha Otce, který ho vzkřísil z mrtvých“), jsou nepochybně volena úmyslně vzhledem k obsahu a účelu listu Galaťanům, protože zdůraznění božského původu Pavlova apoštolátu bylo pro Pavlovu argumentaci velmi důležité.

V Gal 1,4 potom Pavel v návaznosti na formulaci ve v. 3b o původu milosti a pokoje, tj. „od Boha, našeho Otce, a Pána Ježíše Krista“, připojuje v přístavku (konkrétně ke slovům „Pána Ježíše Krista“) soteriologickou výpověď: „který dal (τοῦ δόντος) sám sebe za naše hříchy, aby nás vysvobodil (ἐξέλῃται) z přítomného zlého věku podle vůle našeho Boha a Otce.“ Je dost pravděpodobné, že Pavel je zde závislý na už existující formuli vyznávající Ježíšův spásný čin.⁵ Pro to může mluvit užití jednoduchého slovesa δίδωμι a také sloveso ἐξαίρω. Na věcně paralelním místě v Gal 2,20 užívá Pavel slovesa παραδίδωμι (srov. také Řím 4,25; 8,32) a sloveso ἐξαίρω je v Pavlových listech jen na tomto místě.⁶ Ale celkově vzato žádná nevyhnutelná nezbytnost, diktovaná dopisní formulí, která by apoštola Pavla nutila užít tuto soteriologickou

⁵ Srov. H. D. BETZ, *Galatians*, Philadelphia: Fortress Press, 1979, s. 41n; A. PITTA, *Lettera ai Galati*, Bologna: Ed. Dehoniane, 2000, s. 68.

⁶ Sloveso ἐξαίρω se vyskytuje v Novém zákoně celkem osmkrát. Dvakrát v aktivu (Mt 5,29; 18,9) a šestkrát v mediu (Sk 7,10.34; 12,11; 23,27; 26,17; Gal 1,4).

výpověď, zde není patrná.⁷ Proto je nutné počítat s tím, že tento text apoštol Pavel užil a zařadil právě sem vědomě a dobrovolně. Pavel hovoří o Kristově obětování sebe sama „za naše hříchy (ὕπερ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν)“.⁸ V následující účelové větě je užito slovesa ἐξαίρω v konjunktivu aoristu mediálního. Mediální tvary slovesa ἐξαίρω mají kromě víceméně doslovných významů „vytáhnout, vybrat (si)“ také jasně doložený význam „vytrhnout, zachránit, vysvobodit“.⁹ Do našeho kontextu by se hodil kterýkoli z uvedených tří ekvivalentů. Plně oprávněný je tedy také překlad pomocí slovesa „vysvobodit“.¹⁰ Pavel tedy hovoří o záchraně neboli o vysvobození. Konkrétně se jedná o vysvobození „z přítomného zlého věku“ (ἐκ τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστώτος πονηροῦ). Zde apoštol Pavel navazuje na pojmy užívané v židovské apokalyptice. Ty se objevují i v některých dalších knihách Nového zákona.¹¹ Tento přítomný věk (ὁ αἰὼν ὁ ἐνεστώς), v Novém zákoně označovaný také jako „tento věk“ (ὁ αἰὼν οὗτος – např. Řím 12,2; 1 Kor 1,20; 2,6.8; 3,18), „nynější věk“ (ὁ νῦν αἰὼν – např. 1 Tim 6,17; 2 Tim 4,10; Tit 2,12), „tento čas“ (ὁ καιρὸς οὗτος – např. Mk 10,30; Lk 16,8), „nynější čas“ (ὁ νῦν καιρὸς – např. Řím 3,26; 8,18; 11,5; 2 Kor 8,14) nebo „tento svět“ (ὁ κόσμος οὗτος – např. 1 Kor 3,19; 5,10; 7,31), je pod vládou mocností zla. Jak je poznat z první části v. 4, myslel Pavel konkrétně na zlo, které lze označit jako kořen všeho zla, tj. hříchy. Kristovo sebeobětování však znamenalo vítězství nad hříchem, porážku těchto mocností. Ti, kdo jsou spojeni s Kristem, kdo v něho věří, jsou vytrženi z moci hříchů a mají už podíl na budoucím věku. Ti, kdo jsou vysvobozeni od hříchů, jsou před Bohem ospravedlněni. To koresponduje s hlavní otázkou listu Galaťanům, kterou je ospravedlnění člověka na základě víry v Ježíše Krista a kterou Pavel pak výslovně tematizuje v Gal 2,15–21, speciálně v 2,16. Že cesta k ospravedlnění nevede prostřednictvím zachovávání skutků Zákona (srov. Gal 2,16), je součástí tohoto vysvobození, o kterém hovoří Pavel v 1,4, tedy svobody, kterou pro nás získal Kristus (srov. Gal 5,1). Už z Gal 1,4 je tak vidět, že apoštol Pavel vnímal ospravedlnění před Bohem, dosažené ne na základě dodržování skutků předepsaných židovským Zákonem, nýbrž prostřednictvím víry v Krista, jako vysvobození, tj. jako získání skutečné svobody.

⁷ Proto je neodůvodněné, když F. MUSSNER, *Der Galaterbrief*, Freiburg im Br.: Herder, 1974, s. 50, o této výpovědi říká, že „scheint infolge von ‚Formelzwang‘ überhaupt hier zu stehen.“

⁸ I tento způsob formulace (místo ὑπὲρ + osobní zájmeno – srov. Gal 2,20; Řím 5,8) bývá pokládán za známku předpavlovského textu (viz např. PITTA, *Lettera ai Galati*, s. 68).

⁹ Viz C. SPICQ, *Lexique théologique du Nouveau Testament*, Fribourg: Éditions Universitaires, 1991, s. 524–527, zvl. 525. Spicq pozoruhodně hovoří pouze o pěti výskytech slovesa ἐξαίρω v Novém zákoně (jeho pozornosti unikla tato místa: Mt 18,9; Sk 12,11 a 23,27). Ke škále významů mediálních tvarů tohoto slovesa srov. např. F. MONTANARI aj., *Vocabolario della lingua greca*, Torino: Loescher, 1995, s. 700n.

¹⁰ Důležitá pro význam výpovědi je předložka „z“ (ἐκ). V češtině by bylo možné užít také slovesa „vytrhnout“, ale vazbu „zachránit z něčeho“, již užívá Český liturgický překlad, označuje *Slovník spisovného jazyka českého*, ed. kolektiv, sv. 4, Praha: Academia, 1971, s. 499, jako řidkou, tj. vyskytující se ojediněle, hlavně pouze u starších spisovatelů. N. SVOZILOVÁ – H. PROUZOVÁ – A. JIRSOVÁ, *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*, Praha: Academia, 2005, s. 510n., u slovesa „zachránit“ vazbu s předložkou „z“ vůbec neuvádějí.

¹¹ K významu a užívání pojmu αἰὼν srov. H. SASSE, „αἰὼν, αἰώνιος,“ in *ThWNT* 1 (1933), s. 197–209, zvl. 204–207.

3. GAL 2,4

V Gal 2,4 se v rámci listu poprvé objevuje výraz se slovním základem ἐλευθερ-, a to konkrétně substantivum ἐλευθερία, jehož běžný a nejrozšířenější význam ve starověké řečtině odpovídá našemu podstatnému jménu „svoboda“.¹² Nachází se v souvislosti Pavlova líčení jeho druhé cesty do Jeruzaléma. Celá tato živá vzpomínka je zachycena v perikopě Gal 2,1–10.¹³

V 2,1 začíná apoštol Pavel vyprávět o této události tím, že podobně jako předtím v Gal 1,18 uvádí konkrétní časový údaj ve vztahu k předcházející důležité události. Pavel zde na rozdíl od 1,18 neužívá předložky μετά (po, za), nýbrž οὐά. Ta ve spojení s časovým údajem vyjadřuje často dobu, během níž něco proběhlo.¹⁴ Ale význam „během“ se zde nehodí. Jiný možný význam je „po uplynutí“, tedy „po“.¹⁵ Pavel tedy šel do Jeruzaléma podruhé po 14 letech, což mohlo být podle tehdejšího počítání i necelých 13 let (neúplné roky se počítaly vcelku). Nemáme jistotu, od které události Pavel oněch „14 let“ počítá, zda od obrácení (srov. Gal 1,16) nebo od první návštěvy Jeruzaléma (srov. Gal 1,18). Vzhledem k návaznosti vyprávění je nejspíše správná druhá možnost (také kvůli ἐπειτα „potom“ v 2,1). Pavel říká, že společníky na jeho cestě do Jeruzaléma byli Barnabáš a Titus (2,1). Dále se dovídáme v 2,2, že cesta se uskutečnila „na základě zjevení“ (κατὰ ἀποκάλυψιν). To mohlo znamenat, že podnětem byl např. výrok nějakého raně křesťanského proroka nebo Pavlův mystický zážitek či něco podobného. Přesně nevíme. Z následujícího věty v témže verši je už jasně poznat, že Pavel líčí tuto návštěvu Jeruzaléma s nemalým vzrušením. Říká totiž: „A předložil jsem jim evangelium, které hlásám mezi pohany“ a teprve potom vyjasňuje, koho se osobní zájmeno v dativu (αὐτοῖς) týká: „soukromě těm, kteří něco znamenají (τοῖς δοκοῦσιν).“ Pavel zde nejmenuje nikoho, ale je jasné, že myslí na církevní představitele v Jeruzalémě, mezi něž počítá aspoň některé z těch, kteří byli už „apoštoly před“ ním (viz Gal 1,17). Teprve po této doplněné informaci následuje vedlejší věta vyjadřující Pavlovu pohnutku jeho jednání v Jeruzalémě, tj. předložení evangelia, jak je hlásal, významným a předním osobnostem církve. Jedná se vlastně o větu obavnou, i když v hlavní větě není skutečnost starosti či obavy vyjádřena. Tato vedlejší věta obsahuje dvě slovesa. Jedno je v konjunktivu prézentu (τρέχω) a vyjadřuje obavu týkající se současnosti. Druhé je v indikativu aoristu (ἔδραμον) a týká se minulosti, která už proběhla.¹⁶ Do češtiny by bylo možné tuto vedlejší větu

¹² Slovník A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, éd. revue par L. Séchan et P. Chantraine, 26. vyd., Paris: Hachette, 1963, s. 643, vyjadřuje u ἐλευθερία význam nejprve souhrnně takto: „liberté dans tous les sens“.

¹³ Většina komentářů chápe Gal 2,1–10 jako jeden text, i když např. MUSSNER, *Der Galaterbrief*, s. 100, patří mezi 2,5 a 2,6 přerov (vyjádřený volným řádkem a novým odstavcem). H. SCHLIER, *Der Brief an die Galater*, 12. vyd., Leipzig: St. Benno, 1967 (= Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962), s. 64, 69 a 73, probírá Gal 2,1–10 po menších jednotkách (v. 1–2, 3–5 a 6–10). BETZ, *Galatians*, s. 57n, bere jako jeden celek Gal 1,12–2,14, zřejmě protože tento životopisný oddíl chápe jako souvislé narratio.

¹⁴ Viz F. W. DANKER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 3. vyd., Chicago: University of Chicago Press, 2000, s. 224 (s.v. οὐά 2a) „throughout, through, during“.

¹⁵ Srov. DANKER, *Greek-English Lexicon*, s. 224 (s.v. οὐά 2c): „after“.

¹⁶ Ke gramatické stavbě a významu této věty viz: M. ZERWICK, *Graecitas biblica Novi Testamenti exemplis illustratur*, 5. vyd., Romae: PIB, 1966, s. 117 (n. 344), a E. G. HOFFMANN – H. v. SIEBENTHAL, *Griechische Grammatik zum Neuen Testament*, 2. vyd., Riehen (CH): Immanuel-Verlag, 1990, s. 428 (§ 247b).

přeložit se spojkou „že“, ale v tom případě by bylo třeba doplnit do hlavní věty zmínku o obavě, tj. např. „v obavě“. Je zde ovšem možnost formulovat tuto vedlejší větu také jako nepřímou otázku, tj. uvést ji spojkou „zda(li)“. K tomu je vhodné připojit příslovce „snad“. Celá vedlejší věta pak v překladu zní: „zda snad neběžím nebo jsem neběžel naprázdno.“¹⁷

Toto Pavlovo vyjádření se může zdát zvláštní a dokonce v rozporu s jeho sebevědomím o povolání Ježíšem Kristem a Bohem (srov. Gal 1,1) a přijetím evangelia na základě zjevení Ježíše Krista (srov. Gal 1,12). Ale právě uvedená vedlejší věta ukazuje jak Pavlův vnitřní postoj, tak jeho chápání vztahu ke společenství věřících v Krista. V žádném případě zde nemusíme vidět nějakou Pavlovu pochybnost o zjevení, které přijal od Krista. Ale jak vidíme např. z 1 Kor 4,4 („ničeho si nejsem vědom, ale tím ještě nejsem ospravedlněn“), Pavel se nespokojil s vnitřní jistotou o svém jednání, ale očekával rozhodující potvrzení od Pána (viz 1 Kor 4,4c). K němu by ovšem nemohlo dojít, kdyby zde na zemi byl v rozporu s těmi, které rovněž poslal Kristus. Proto Pavlovi tak záleželo na potvrzení evangelia v církvi od těch, „kteří něco znamenají“. Z tohoto Pavlova postoje je také poznat, jak velký význam přikládal otázce jednoty církve. Na vysvětlení tohoto Pavlova vyjádření rozhodně nestačí uvést, že pouze „chtěl rozptýlit obavy druhých.“¹⁸

Zmínka ve v. 3 o Titovi, který „nebyl nucen nechat se obřezat,“ „ačkoliv byl Žid,“ je pro Pavla velmi důležitá. Věcně představuje v rámci líčení událostí určitou anticipaci. To je jen potvrzením toho, že Pavel líčí svou druhou návštěvu Jeruzaléma s osobním zaujetím. Postoj těch, „kteří něco znamenají,“ vůči Titovi měl nepochybně obrovský význam, ale neznamena to, že by Titus byl hlavním nebo dokonce jediným bodem, o který v Jeruzalémě šlo.

Gal 2,4 pak zcela výrazným způsobem ukazuje, že apoštol Pavel příliš nerozmýšlel o uhlazené formulaci vět při svém líčení událostí v Jeruzalémě během své druhé návštěvy. I když věta, kterou Pavel začíná na začátku verše, s koncem verše nekončí, je jasně poznat porušení větné vazby. Přeložíme-li tento verš pokud možno co nejvěrněji, pak jeho překlad zní:

Kvůli vetřelým falešným bratřím, kteří se vloudili, aby slídili po naší svobodě (ἐλευθερίαν), kterou máme v Kristu Ježíši, aby nás zotročili...¹⁹

¹⁷ Toto řešení volí např. Český liturgický překlad (ČLP). Český ekumenický překlad (ČEP) a Bible: Překlad 21. století (B21) užívají spojky „aby“ (s připojeným „snad“) a přítomnost a minulost, jichž se týká Pavlova obava, opisují pomocí adjektiv „nynější i dřívější“, popř. „dosavadní ani další“.

¹⁸ A. OEPKE, *Der Brief des Paulus an die Galater*, ThHNT 9, 4. vyd., Berlin: Evang. Verlagsanstalt, 1979, s. 74. Ke kritice Oepkeho názoru srov. ZERWICK, *Der Brief an die Galater*, s. 34n.

¹⁹ Vycházíme zde z řeckého textu, který odpovídá znění v 27. vydání Nestle-Aland. Zcela neopodstatněný je překlad a výklad, který má F. S. JONES, „Freedom,“ in *Anchor Bible Dictionary*, ed. D. N. Freedman, sv. 2, New York: Doubleday, 1992, s. 855–889, zde 858: „the opponents' goal is to subject the free Christians to themselves (Gal 2:4–5)“ (zvýrazněno v originále). Srov. také jeho monografii: F. S. JONES, „*Freiheit*“ in *den Briefen des Apostels Paulus: Eine historische, exegetische und religionsgeschichtliche Studie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, zvl. 77n. K takovému překladu by sice mohlo vést čtení καταδουλώσωνται, které se nachází v části řeckých rukopisů (viz např. *Novum Testamentum Graece et Latine*, ed. A. Merk, 9. vyd., Romae: PIB, 1964, s. 622 vpravo; edice Nestle-Aland tuto variantu nezaznamenává), ale i zde by se dalo ještě o přesném významu uvažovat (např. MONTANARI aj., *Vocabolario della lingua greca*, s. 1015 [s.v. καταδουλώω], uvádí pro mediální tvary: „m. = a.“, tj. mediální tvary se významem od aktivních prakticky neliší). Nicméně za původní čtení je třeba pokládat

Kdo byli ti „falešní bratři“? Rozhodně je nelze ztotožnit s těmi, které Pavel předtím označil jako ty, „kteří něco znamenají“. Jedná se zřejmě o označení těch, kteří se sice navenek hlásí ke Kristu, ale svým vnitřním postojem a požadavky, které kladou na druhé, víru v Krista zkreslují a zatemňují.²⁰ Další otázkou je, kde se „vloudili“ a kde „slídili“ čili špehovali Pavla a ty, kdo se řídili stejnými zásadami jako on. Třebaže se na první pohled zdá, že to bylo v Jeruzalémě, jejich neblahá činnost mohla mnohem logičtěji probíhat už dříve, a to nejspíše v Antiochii. Pavlova formulace může být právě ovlivněna jeho poněkud emotivním líčením událostí. Také užití předložky *διὰ* s akuzativem, což nejběžněji vyjadřuje význam „kvůli“, spíše podporuje toto chápání.²¹ Rozhodně je nemůžeme ztotožňovat s Pavlovými odpůrci v Galacii, i když názorová blízkost zde pravděpodobně byla.

O těchto „falešných bratrích“ říká apoštol Pavel, že slídili „po svobodě, kterou máme v Kristu Ježíši, aby nás zotročili (*ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσουσιν*).“ Co tím myslí? Je nejprve jasné, že činnost, kterou podnikali lidé, kteří se sice slovy hlásili ke Kristu, ale svým postojem a jednáním Kristovo evangelium zkreslovali a přerušovali, je hodnocena Pavlem jednoznačně negativně. Apoštol spatřuje v jejich jednání útok na svobodu (*τὴν ἐλευθερίαν*), „kterou máme v Kristu Ježíši (*ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*).“ Co myslí Pavel onou „svobodou“? To je možné odvodit z kontextu, a to jak z bližšího, tak i ze širšího kontextu listu. Bezprostřední souvislost nutně poukazuje na problematiku, o kterou při setkání v Jeruzalémě šlo. Titus nebyl nucen dát se obřezat, tzn. šlo o obřízku. Ale pro Pavla znamenala obřízka logickou a nezbytnou spojitost s ostatními předpisy židovského Zákona (srov. Gal 5,3). Bylo by však zcela svévolné, kdybychom nepředpokládali alespoň co do podstaty stejný postoj také u Pavlových odpůrců, tzn. i u oněch „falešných bratrů“. To platí i přes ne zcela průhledné Pavlovo vyjádření v Gal 6,13 („ani ti, kdo se nechávají obřezat, sami Zákon nezachovávají“). Při hledání odpovědi na otázku, jak Pavel chápal „svobodu“, je pro nás ovšem dostatečné, když se budeme opírat o jeho stanovisko. Také širší souvislost listu Galaťanům vede k logickému závěru, že apoštol Pavel vnímal „svobodu“ v Gal 2,4 ve vztahu k předpisům židovského Zákona, a zotročení, o němž se zmiňuje v závěru verše, pro něho představovalo nepochybně „jho Zákona“ (srov. Gal 4,21; 5,1), které obhajovali oni „falešní bratři“. To samozřejmě neznamená, že by Pavlův pojem svobody nebyl mnohem širší, ale tuto šíři nelze vnášet na toto místo bez ohledu na souvislost. Bylo by totiž nesprávné toto vyjádření interpretovat tak, že Pavel měl v Gal 2,4 na mysli svobodu s dosti širokým obsahem, jejíž součástí byla pochopitelně také svoboda vůči požadavkům židovského Zákona, ale Pavlovy myšlenky musíme interpretovat tak, že na tomto místě hovoří o svobodě proto,

καταδουλώσουσιν. A to není možné překládat ani chápat mediálně. Srov. E. D. W. BURTON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians*, International Critical Commentary, Edinburgh: T. & T. Clark, 1921, s. 83.

²⁰ ZERWICK, *Der Brief an die Galater*, s. 36, vzhledem k určitému členu (*τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους*) říká, že Pavel o nich hovoří jako o „veličině známé rovněž Galaťanům“. Zde bychom si dovolili mírně nesouhlasit s věhlasným odborníkem na novozákonní řečtinu, protože se může jednat o něco podobného, jako třeba v češtině je možné v poněkud vzrušeném vyjádření říci: „kvůli těm falešným bratrům“, i když o nich předtím ještě nebyla řeč.

²¹ Srov. ZERWICK, *Der Brief an die Galater*, s. 36n, který ovšem říká, že „falešní bratři“ byli „jistě zastoupeni také v Jeruzalémě“ (tamtéž, s. 36).

že svobodu, kterou chápal jistě v širším smyslu, zde aplikuje – jak to odpovídá probírané problematice – na svobodu od Zákona. Rozhodně vzhledem k tématu listu museli zde první čtenáři a posluchači myslet na problematiku Zákona. A jestliže předpokládáme, že Pavel měl zájem na tom, aby jeho adresáti rozuměli tomu, o čem mluví, musíme stejný závěr předpokládat i pro něho.²²

V bezprostředně následujícím verši, tj. 2,5, zůstává Pavel u stejné myšlenky, když říká: „jimž jsme ani na chvíli neustoupili v podřízenosti, aby pravda evangelia zůstala u vás.“ Gramaticky je tento verš v pořádku, ale určitou známkou překotného vyjadřování myšlenek je vztažné zájmeno οἷς („jimž“, ale dalo by přeložit také osobním zájmenem „jim“) na začátku verše, které odkazuje na „falešné bratry“ z první části předcházejícího verše.²³ Místo o „svobodě“ hovoří Pavel v 2,5 o „pravdě evangelia“. Obsahově se však nevzdálil. Evangelium, které hlásal Galatům (srov. 1,11), se dá charakterizovat jako evangelium, jehož podstatným rysem je svoboda.

Pavlov pohled na svobodu ve vztahu k předpisům židovského Zákona je potvrzen i dalším pokračováním líčení o setkání v Jeruzalémě, když apoštol ve v. 6 říká, že ti, kteří něco znamenají, mu „nic dalšího neuložili (οὐδὲν προσανέθειντο).“²⁴ Je vidět, že stále má na mysli ustanovení Zákona. Potvrzení tohoto Pavlova pohledu na svobodu můžeme pak vidět také v 2,16, kde se nachází, jak již bylo řečeno shora, „jádro“ listu, tj. hlavní teze nebo rozhodně hlavní sdělení listu Galatům: „člověk není ospravedlňován ze skutků Zákona, ale jen vírou v Ježíše Krista.“²⁵ Poznání, že člověk nemůže a nemusí usilovat o ospravedlnění ze „skutků Zákona“,²⁶ nýbrž že

²² W. COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul, With Special Reference to the 'German' Tradition*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2009, s. 160, minimálně počítá s tím, že Pavel už v Gal 2,4 myslel na „freedom from the elements of the world“. To by však znamenalo, že na tuto svobodu myslel Pavel už od začátku listu Galatům a také před jeho napsáním. Ale k takovému závěru nejsou dostatečné důvody. Spíše je pravděpodobnější, že Pavel uvedl pojem „živly světa“ v Gal 4,3 bezprostředně. Rozhodně na nic takového nemohli myslet u textu 2,4 galatští křesťané.

²³ I přes Pavlovu neuspořádanost ve stavbě vět není na místě vztahovat οἷς z v. 4 na ty, „kteří něco znamenají“, o nichž je řeč ve v. 2, jak to činí např. N. BAUMERT, *Der Weg des Trauens: Übersetzung und Auslegung des Briefes an die Galater und des Briefes an die Philipper*, Würzburg: Echter, 2009, s. 30.

²⁴ Na význam Gal 2,6 správně upozorňuje COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 102, ale pro interpretaci 2,4 jej nakonec nevyužívá a o tomto verši říká (tamtéž, s. 102n), že „it is possible that 'our freedom which we have in Christ Jesus' means 'our freedom from Mosaic Law which we have in Christ Jesus',“ ale hned dodává, že je pravděpodobnější, že ona svoboda je obsáhlejší, totiž „our freedom from this present evil age“ nebo „freedom from (the elements of) the world“ a připouští, že „a positive freedom is also in view, namely the freedom to act without being determined by the (elements of the) world.“ Toto vše objímající spektrum lze stěží označit jinak než jako špatnou exegezi Gal 2,4.

²⁵ Srov. VANHOYE, *Lettera ai Galati*, s. 68: „v. 16 esprime il tema della parte dottrinale e funge da *proposizione* dal punto di vista retorico.“ S tímto názorem nesouhlasí PITA, *Lettera ai Galati*, s. 141, protože podle něho je „la tesi generale della lettera“ vyjádřena již v Gal 1,11–12, nicméně přiznává, že 2,16 „rimane fondamentale nell'economia della dimostrazione paolina.“ Gal 2,11–12 má jistě charakter slavnostního prohlášení, ale z obsahového hlediska se jedná o vyjádření dost obecné, které nesdíluje konkrétním způsobem hlavní tezi listu.

²⁶ O přesném významu spojení ἐργα νόμου se diskutuje. MUSSNER, *Der Galaterbrief*, s. 170, říká, že jen „eine naive Exegese“ by mohla „skutky Zákona“ omezit na rituální předpisy židovství. J. D. G. DUNN např. chápe „skutky Zákona“ (ve stopách E. P. Sanderse) jako „covenantal nomism“, jako to, „what God expects from the people he has chosen as his own“ (J. D. G. DUNN, *The Theology of Paul's Letter to the Galatians*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 77; viz také jeho komentář: J. D. G.

je pro něho k ospravedlnění otevřená cesta víry v Ježíše Krista,²⁷ představovalo pro Pavla nepochybně také poznání cesty svobody, která dává plný prostor (jak se Pavel snaží zdůraznit potom v Gal 5–6) pro život charakterizovaný láskou.

4. GAL 3,28

V dosti známém a často citovaném výroku v Gal 3,28 („není Žid ani Řek, není otrok ani svobodný, není muž a žena; všichni jste jeden v Kristu Ježíši“) uvádí apoštol Pavel mezi čtyřmi dvojicemi, jejichž rozdíly vzhledem ke skutečnosti života v Kristu nemají podstatný význam, také δοῦλος (otrok) a ἐλεύθερος (svobodný). Vyskytuje se zde tedy výraz se slovním základem ἐλευθερ-. Tak se nabízí otázka případného vztahu k tématu svobody v listu Galaťanům. Výrazným rysem antické společnosti byla existence otroků, čímž potom také silně vynikala existence lidí svobodných, tj. těch, kteří otroky nebyli. Proto vůbec nepřekvapuje, že tuto protikladnou dvojici uvádí apoštol Pavel také v Gal 3,28. Jmenuje ji rovněž v 1 Kor 12,13, kde hovoří o křtu „do jednoho těla“ Židů i Řeků, otroků i svobodných (εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι).²⁸ Výraz ἐλεύθερος byl tedy vlastně *terminus technicus* k označení toho, kdo nepatřil do společenské vrstvy otroků. Tak je také užít v Gal 3,28. Jeho uvedením Pavel však ještě nerozvíjel myšlenku svobody, kterou předtím vyslovil explicitně v Gal 2,4. Obsah celého verše 3,28 s ní souvisí nanejvýš nepřímo. Proto není nutné v naší souvislosti Gal 3,28 podrobněji rozebírat.

5. GAL 4,21–31

V perikopě Gal 4,21–31²⁹ se setkáváme celkem pětkrát (4,22.23.26.30.31) s výrazem, který obsahuje slovní základ ἐλευθερ-. Jedná se ve všech případech o tvar feminina přídatného jména ἐλεύθερος. Kromě 4,26 má tento tvar už substantivní charakter: označuje ženu, která není otrokyní, tj. patří ke společenské vrstvě svobodných lidí. S tímto územ a významem se čtenář listu Galaťanům setkal už v 3,28, tedy v místě, o němž jsme se také krátce zmínili. Na rozdíl od tohoto místa však apoštol Pavel v perikopě 4,21–31 užívá termínu ἐλευθέρᾳ v rámci své teologické argumentace, tj. ἐλευθέρᾳ není pouhý *terminus technicus*, ale dotýká se svobody, kterou mají ti, kdo uvěřili v Krista. K určení toho, čeho se tato svoboda konkrétně týká a co

DUNN, *A Commentary on the Epistle to the Galatians*, London: A & C Black, 1993, s. 135–137). To má určitou přesvědčivost, ale z hlediska galatských křesťanů jako bývalých pohanů se toto vymezení jeví jako poněkud zúžené. Proto je lepší zůstat u obecnějšího konstatování: „skutky Zákona“ představují to, co „die Tora fordert“ (SCHLIER, *Der Brief an die Galater*, s. 91); srov. také J. A. FITZMYER, „Galatians,” in *The New Jerome Biblical Commentary*, s. 768–790, zde 784: „acts prescribed by the Mosaic Law“.

²⁷ Genitiv ve spojení πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ v Gal 2,16 (viz také Gal 2,20; 3,22; Řím 3,22.26; Flp 3,9; srov. Ef 3,12) je třeba podle našeho soudu chápat v tradičním smyslu jako genitiv předmětový, ne ve smyslu genitivu podmětového.

²⁸ Srov. také Kol 3,11.

²⁹ K vymezení této perikopy srov. např. L. TICHÝ, „Biblické argumenty apoštola Pavla v Gal 4,21–31,” *Studia theologica* 11, č. 4 [38] (2009): 1–14, zde 2n.

zahrnuje, je třeba vnímat kontext i myšlenkový postup celé perikopy. V naší souvislosti ovšem není nutné provést detailní analýzu celého textu.³⁰ Soustředíme se především na Pavlovo užívání tvaru ἐλευθέρᾱ v rámci této perikopy. Důležité rozhodně je, co říká Pavel hned na začátku perikopy ve v. 21: „Povězte mi vy, kteří chcete být pod Zákonem (οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι): Nenasloucháte Zákonu?“ Z těchto dvou vět je nejen poznat, že apoštol Pavel bude opírat svou argumentaci o Písmo (to je zřejmě význam druhého νόμος v tomto verši), ale také, že se jeho argumenty budou dotýkat (opět) vztahu k židovskému Zákonu. To vyjádřil jednoznačně formulací ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι. Svou argumentaci opírá Pavel o „alegorii“, tj. vlastně spíše o typologický výklad textů Geneze o dvou Abrahámových ženách, se záměrným využitím kontrastu mezi ženou „svobodnou“, tj. Sárrou, jejíž jméno však Pavel v textu výslovně neuvádí, a „otrokyní“, tj. Hagar, jejíž jméno je uvedeno ve verších 24 a 25. Tím chtěl zřejmě poukázat na kontrast mezi svobodou, kterou dává cesta k ospravedlnění před Bohem na základě víry v Ježíše Krista, a „otroctvím“, které představuje snaha dosáhnout ospravedlnění plněním skutků Zákona. Tento pohled je potvrzen i další argumentací apoštola Pavla v této perikopě. „Horní“, tj. nebeský Jeruzalém (v. 26) nemůžeme asi ztotožnit s pozemskou církví, ale jeho „svoboda“ se nicméně už nyní uplatňuje na věřících v Krista, tedy je přítomná v jejich společenství, tj. v církvi. Výzvu, která vyplývá z narážky a z citace Gn 21,9n (podle Septuaginty) ve 4,29n, měli galatští křesťané jistě interpretovat v tom smyslu, že se nemají nechat ovlivnit judaisty, kteří je přesvědčovali o potřebě zachovávat také ustanovení židovského Zákona.³¹ Kvůli důrazu na tuto svobodu, kterou mají věřící v Krista, upravuje Pavel text Septuaginty v Gn 21,10, když místo „s mým synem Izákem“ formuluje „se synem svobodné“. Stejným obratem (genitivem) τῆς ἐλευθέρᾱς končí potom také závěrečný verš 4,31: „Proto, bratři, nejsme děti otrokyně, nýbrž svobodné.“

Celá argumentace v perikopě 4,21–31 zdůrazňuje svobodu, která se týká konkrétně židovského Zákona. Tak to museli nepochybně chápat adresáti listu a to také zřejmě sledoval apoštol Pavel, i když jeho pojem svobody byl samozřejmě širší. Ale s touto skutečností nelze zaměňovat konkrétní myšlenkové zaměření v konkrétním textu.³²

6. GAL 5,1

Gal 5,1 představuje několik problémů. Je to nejen otázka textu první věty, její gramatické interpretace, která se dotýká také překladu, ale sporné je rovněž zařazení celého verše do kontextu. Jestliže dáme přednost čtení, které preferuje edice Nestle-

³⁰ K tomu viz komentáře a také článek citovaný v předcházející poznámce.

³¹ Srov. TICHÝ, „Biblické argumenty apoštola Pavla v Gal 4,21–31,“ s. 11n.

³² V tomto smyslu nelze pokládat za přesvědčivou interpretaci svobody v této perikopě, k níž dospívá COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 108, který sice připouští, že Pavel „through his use of the allegory of Sarah and Hagar launches a strong exhortation to the Galatians not to (wish to) subject themselves to the law,“ ale z toho podle něho nevyplývá, že „‘slavery’ and ‘freedom’ mean ‘slavery under the law’ and ‘freedom from the law’ in this passage.“

-Aland (27. vydání): Τῇ ἐλευθερίᾳ ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσεν, protože je dosvědčeno nejlepšími rukopisy,³³ je zde otázka významu úvodního dativu (τῇ ἐλευθερίᾳ). Dal by se chápat jako dativ instrumentální. Ale mnohem logičtější je v kontextu dativ finální, který vyjadřuje cíl,³⁴ i když se dá hovořit také o *dativu commodi*.³⁵ Výsledný smysl je však prakticky stejný. Celý verš 5,1 je tedy možné přeložit takto: „Ke svobodě nás Kristus osvobodil! Stůjte tedy pevně a nenechte se opět sevřít jhem otroctví.“³⁶

Pokud jde o zařazení Gal 5,1 do kontextu, nemálo moderních nebo současných autorů chápe tento verš jako zakončení Pavlovy „alegorie“ o Hagar a Sáře, která začíná v Gal 4,21.³⁷ Ale tradiční pohled (jak je vidět už z rozdělení na kapitoly, které pochází ze 13. století), který vidí v Gal 5,1 už počátek nové perikopy, je stále silně zastoupen.³⁸ Gal 5,1 se dá chápat jako závěr Pavlovy argumentace na základě textů z Geneze o dvou Abrahámových ženách a o jeho dvou synech, protože zdůraznění svobody a jejího původu od Krista působí dojmem určitého vyvrcholení či myšlenkového završení „alegorické“ interpretace starozákonního textu. Ale protože v dalších verších 5. kapitoly staví Pavel svoje poučení právě na svobodě, o které hovořil v 1. verši, je rozumnější vidět začátek nového textu právě už v 5,1.

Deklarativní charakter Gal 5,1 by mohl opravňovat k závěru, že Pavel zde hovoří o svobodě v dosti obecném smyslu. Ale nejen návaznost na předcházející argumentaci, nýbrž hlavně také pokračování v Gal 5,2n ukazují dost jasně, že svobodu, jejímž původcem a dárce je Kristus (srov. 5,1a), aplikuje apoštol na konkrétní problematiku galatských církevních obcí. A to je požadavek obřízky a z ní vyplývající – jak Pavel jasně zdůrazňuje v 5,3 – plnění předpisů židovského Zákona. Příslovce „opět“ (παλιν) v 5,1b ukazuje, že Pavel (stejně jako 4,9) naráží na pohanskou minu-

³³ **N*** B P 33 *pc.* 27. vyd. Nestle-Aland má na začátku věty velké písmeno, zatímco edice *The Greek New Testament* (se stejným textem) má písmeno malé.

³⁴ Viz např. M. ZERWICK, *Analysis philologica Novi Testamenti Graeci*, 2. vyd., Romae: PIB, 1960, s. 423.

³⁵ Srov. DANKER, *Greek-English Lexicon*, s. 316 (s.v. ἐλευθερία): „dat. of advantage for freedom“; W. HAU- BECK – H. von SIEBENTHAL, *Neuer sprachlicher Schlüssel zum griechischen Neuen Testament: Matthäus bis Offenbarung*, Giessen: Brunnen, 2007, s. 1046: „dat. commodi ... für die/zur Freiheit“. Tento překlad volí většina komentářů a překladů.

³⁶ BAUMERT, *Der Weg des Trauens*, s. 118, překládá ἐλευθερία v Gal 5,1 jako „Großmut (Gottes)“. Tento významový odstín do souvislosti textu rozhodně nepatří.

³⁷ Jsou to např. F. F. BRUCE, *The Epistle to the Galatians*, The New International Greek Testament Commentary, Grand Rapids: Eerdmans, 1982, s. 214; J. L. MARTYN, *Galatians: A New Translation with Introduction and Commentary*, Anchor Bible 33A, New York: Doubleday, 1997, s. 431n; F. VOUGA, *An die Galater*, Handbuch zum Neuen Testament 10, Tübingen: Mohr Siebeck, 1998, s. 113; PITTA, *Lettera ai Galati*, s. 275n; S. LÉGASSE, *L'épître de Paul aux Galates*, Paris: Cerf, 2000, s. 341n.

³⁸ Tak např. BURTON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians*, s. 252; G. SCHNEIDER, *Der Brief an die Galater*, Geistliche Schriftlesung 9, Leipzig: St. Benno, 1964, s. 109; ZERWICK, *Der Brief an die Galater*, s. 86n; SCHLIER, *Der Brief an die Galater*, s. 215n; MUSSNER, *Der Galaterbrief*, s. 316; BETZ, *Galatians*, s. 238; OEPKE, *Der Brief des Paulus an die Galater*, s. 146n; U. BORSE, *Der Brief an die Galater*, Regensburger Neues Testament, Regensburg: Pustet, 1984, s. 166; W. EGGER, „Galaterbrief“ in *Der Galaterbrief, Philipperbrief, Philemonbrief*, 2. vyd., Würzburg: Echter, 1988, s. 5–43, zde 33; J. ROHDE, *Der Brief des Paulus an die Galater*, Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 9, Berlin: Evang. Verlagsanstalt, 1989, s. 191n; R. N. LONGENECKER, *Galatians*, Word Biblical Commentary 41, Dallas: Thomas Nelson, 1990, s. 198; F. J. MATERA, *Galatians*, Collegeville: Liturgical Press, 1992, s. 107n; DUNN, *The Epistle to the Galatians*, s. 242n; MORRIS, *Galatians*, s. 152; J. BECKER, „Der Brief an die Galater“, in J. BECKER – U. LUZ, *Die Briefe an die Galater, Epheser und Kolosser*, Neues Testament Deutsch 8/1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s. 7–103, zde 70n.

lost galatských křesťanů a klade ji do stejné hodnotové skupiny jako stav otroctví „pod živly (στοιχεῖα) světa“ (4,3). Z toho ovšem nelze vyvodit, že u svobody, kterou Kristus získal pro ty, kdo v něho věří, a o které hovoří Pavel v Gal 5,1, byla dominantní a určující představa svobody od „živlů“ či „prvopočátků“ světa.³⁹

I když nejen můžeme, ale i musíme předpokládat, že Pavel spojoval svobodu, kterou získali od Krista ti, kdo v něho věří, i s dalšími oblastmi života, musíme předpokládat, že pozornost apoštola Pavla a samozřejmě také adresátů listu Galaťanům byla i v souvislosti s textem 5,1nn soustředěna především na myšlenku cesty k ospravedlnění před Bohem na základě víry v Krista, bez plnění skutků Zákona. Potom „jho otroctví“ (nebo „otrocké jho“, protože δουλείας je bez členu) v 5,1b se v souvislosti textu týká právě cesty plnění skutků Zákona.

7. GAL 5,13

V Gal 5,13 se objevuje podstatné jméno ἐλευθερία hned dvakrát. V překladu tento verš zní:

Vy jste totiž, bratři, byli povoláni ke svobodě (ἐπ' ἐλευθερίᾳ). Jen nemějte svobodu (μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν) za záminku pro tělo (τῇ σαρκί), nýbrž láskou si služte (δουλεύετε) navzájem.

Smysl a překlad textu první věty tohoto verše je dostatečně jasný a nesporný. Formulace je mnohem jasnější než v 5,1a. V 5,13a je vidět, že předložka ἐπὶ ve spojení se substantivem ἐλευθερία vyjadřuje účel a cíl povolání, kterého se dostalo těm, kdo uvěřili v Krista a nechali se pokřtít: Byli povoláni ke svobodě.⁴⁰ O jakou svobodu se jedná? To nám může pomoci určit jenom kontext. Nejpozději v Gal 5,13 začíná parenetická část listu Galaťanům.⁴¹ Také první věta tohoto verše má této parenetice sloužit. Formulace ἐπ' ἐλευθερίᾳ navazuje zřejmě na τῇ ἐλευθερίᾳ na začátku 5,1 a podporuje chápání tohoto dativu jako dativu cíle. Parenetickému zaměření Gal 5,13a slouží nejen oslovení „bratři“ (ἀδελφοί) na konci věty, ale především formulace v 2. osobě plurálu s vyjádřeným osobním zájmem ἐμοίς na začátku věty. Parenetický smysl první věty v 5,13 potvrzuje také další pokračování textu. Zbývající část 13. verše má zřetelně morálně povzbuzující charakter. Jde o výzvu, jakým

³⁹ COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 115, interpretuje svobodu v Gal 5,1 jako „freedom from the elements of the world“, of which ‘the (Jewish) law’ is a subset or instantiation, rather than ‘freedom from the law’ alone.“ Interpretace Pavlových myšlenek je jistě zatížena nejistotou, zda apoštol chápal pohanskou minulost Galaťanů také jako podřízenost „zákonu“. Ale nicméně se zdá mnohem přesvědčivější závěr, že pro Pavla „živly světa“ (4,3.9) představovaly spíše jakýsi kvalitativní ekvivalent k židovskému Zákonu než pojem tomuto Zákonu nadřazený (srov. Gal 4,9n, kde zachování židovské kalendářní zbožnosti je chápáno jako otročení „slabým a ubohým živlům“).

⁴⁰ Můžeme ponechat stranou svérázný překlad N. Baumerta, který Gal 5,13a tlumočí: „Ihr nämlich seid aufgrund von Großmut (und Freigebigkeit Gottes) gerufen worden, Brüder!“ (BAUMERT, *Der Weg des Trauens*, s. 133).

⁴¹ Autoři nejsou úplně zajedno, kde parenetická či parakletická část listu Galaťanům začíná. Někteří kladou její začátek na začátek 5. kapitoly (tak např. BURTON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians*, s. 269). Ale většina, zvláště současných autorů vidí vlastní počátek této části až v 5,13.

způsobem je třeba využít svobody, ke které byli osvobozeni a povoláni ti, kdo věří v Krista. Toto povzbuzení obsahuje nejprve varování před špatným využitím či zneužitím této svobody. V původním textu ovšem u toho varování je pouze zápor-ka, ale sloveso není vyjádřeno. V překladu je rozhodně lepší k záporce příslušné sloveso doplnit.⁴² Výsledkem může být pak „nemějte“ (jako v našem překladu) nebo „nezneužíjte“ apod. Toto doplnění může trochu měnit význam Pavlova varování, ale rozdíly nejsou podstatné. Apoštol Pavel si byl zcela jasně vědom toho, že vědomí, že Kristus nám zajistil svobodu, může vést k nesprávnému a falešnému chápání této svobody jako možnosti jednat a žít si podle vlastní chuti či záliby. Termínem „tělo“ (σάρξ) označuje zde Pavel to zaměření člověka, které způsobuje, že lidské jednání pak vypadá tak, jak je to názorně vidět v Gal 5,19–21, kde apoštol uvádí 15 příkladů „skutků těla“ (τὰ ἔργα τῆς σαρκός). Tento egoismus a tato uzavřenost do sebe by jednoznačně znamenaly zneužití svobody, kterou dává Kristus.⁴³ Jako protiklad k tomuto nebezpečí zneužití svobody a současně jako kladné povzbuzení vybízí apoštol Pavel v poslední části 13. verše ke vzájemné službě prostřednictvím lásky. Přitom užívá imperativu slovesa δουλεύειν (δουλεύετε), což by se dalo také přeložit „otročte“. Tímto slovesem zřejmě naráží na substantivum δουλεία v 5,1 (a předtím ve 4,24) a na sloveso δουλεύειν ve 4,25 a 4,9. Pavel si byl dobře vědom, že slova mají většinou různé významy a významové odstíny a že mohou být užita i v protikladném smyslu, a dovedl toho využít. Proto máme v tomto verši dva pojmy (svoboda a otrocká služba), které jsou v protikladu jen na první pohled. A není těžké uhodnout, proč v Gal 5,13c zmiňuje právě lásku a co si představoval pod onou službou či otročením. Že láska (ἀγάπη) znamenala pro Pavla nejvyšší, ale současně naprosto nezbytnou hodnotu, je poznat zcela jasně z 1 Kor 13 a je rovněž aspoň do jisté míry potvrzeno v Gal 5,22, kde láska (ἀγάπη) stojí v čele příkladů „ovoce Ducha“. Především v 1 Kor 13,4–7 vykreslil Pavel chování lásky pomocí patnácti slovesných tvarů, z nichž osm je se zápornou. To nám poskytuje poměrně plastickou představu, co si apoštol pod láskou (ἀγάπη) představoval. Při formulování Gal 5,13c byl podle všeho ovlivněn také určitými informacemi o nedobrych vztazích mezi galatskými křesťany navzájem, jak to vysvětluje z Gal 5,15 („jestliže se navzájem koušete a pojidáte, dejte pozor, abyste se navzájem nepohltili“).

V Gal 5,13 zdůrazňuje apoštol Pavel pozitivní stránku křesťanské svobody. Jedná se o svobodu, která dává prostor pro dobro a která vlastně k tomuto dobru, jež nemůže představovat nic menšího, než je láska-ἀγάπη, zavazuje. Obraz myšlenek, a tím i podoba svobody, na kterou myslel apoštol Pavel v Gal 5,13, je tedy poměrně zřetelný a jasný.⁴⁴

⁴² SCHLIER, *Der Brief an die Galater*, s. 242, nevidí potřebu doplnění nějakého slovesa, protože se podle něho jedná o „das abwehrende μή ohne Verb“. Ale v mysli každého, kdo chce podobné výzvě rozumět, se nějaké sloveso musí objevit.

⁴³ ČEP i ČLP překládají σάρξ v Gal 5,13 celkem vhodně „prosazování sebe“. Málo vhodný je překlad B21 „tělesnost“.

⁴⁴ Vůbec není na místě rozpačité či přímo skeptické vyjádření o Pavlových myšlenkách v tomto verši, jak je formuloval COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 120: „it is necessary ... to acknowledge that he does not provide a precise account of the relationship between freedom and mutual service in this text.“

8. DALŠÍ TEXTY DOTÝKAJÍCÍ SE SVOBODY

V souvislosti tématu svobody v listu Galaťanům je na místě se také ptát, které jiné texty tohoto listu se dotýkají svobody, kterou Pavel tak výrazným způsobem adresátům listu připomíná v Gal 5,1 a 5,13. Už při interpretaci Gal 1,4 a potom také v 3. oddílu tohoto příspěvku ve spojitosti s interpretací Gal 2,4 bylo vysloveno přesvědčení, že apoštol Pavel zřejmě chápal cestu k ospravedlnění na základě víry v Ježíše Krista, o níž hovoří v Gal 2,16, jako dar svobody.

Jestliže pokládáme Pavlovo stanovisko v 2,16 za hlavní tezi listu Galaťanům, pak je jasné, že myšlenka svobody musí být aspoň implicitním způsobem přítomná i v dalších textech listu, v nichž se Pavel snaží svou hlavní tezi podepřít a přesvědčivě zdůvodnit. A to se týká většiny obsahu listu Galaťanům. Přesto však má význam podívat se na konkrétní texty, které rovněž svou formulací dávají možnost vnímat souvislost s myšlenkou svobody. A to nemusejí být jenom texty z oddílů s teologickými argumenty.

Snad nejsilněji z těchto textů je možné vnímat myšlenku svobody v Pavlově charakteristice stavu, ve kterém se nacházeli věřící v Krista předtím, než uvěřili, tj. než přišla víra (srov. 3,23), jak ji apoštol vyjádřil v Gal 3,23–25. Tam přirovnává tento stav před vírou k uzavření ve vězení (3,23), kdy Zákon „byl naším dozorcem (παιδαγωγός)“ (3,24). Tento stav velkého omezení, tedy nesvobody, skončil příchodem Kristovým, tj. „když přišla víra“ (3,25). A z toho je také možné poznat kvalitu svobody, jejímž zprostředkovatelem je Kristus. V Gal 3,29 připomíná Pavel adresátům listu, že jestliže patří Kristu, jsou Abrahámovým potomstvem a „dědici na základě příslibu (κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι)“. Toto duchovní dědictví, jak je vidět z Gal 4,30b („nebude dědit syn otrokyně se synem svobodné“), viděl a chápal Pavel ve spojení se svobodou. A toto dědictví na základě příslibu viděl Pavel také ve spojení s příslibem Ducha (viz Gal 3,14). Odtud pak můžeme logicky vnímat spojitost s jeho parenetickým poučením v listu Galaťanům, v jehož rámci v 5,25 vyzývá: „jestliže žijeme Duchem, Duchem se také řiďte!“ Ke srovnání se zde nabízí Pavlovo prohlášení v 2 Kor 2,17 („kde je Pánův Duch, tam je svoboda“), které bylo napsáno asi o něco později než list Galaťanům, ale do Pavlova mravního poučení v listu Galaťanům plně zapadá. Myšlenka na svobodu byla pro Pavla přítomná alespoň v pozadí jeho mravního poučení galatských křesťanů. Jistě by souhlasil s myšlenkou, že „ovoce Ducha“, které vypočítává v Gal 5,22n, je vyjádřením a potvrzením té svobody, ke které Kristus osvobodil ty, kdo v něho věří.

9. ZÁVĚREČNÉ SHRNTÍ

Z předcházejících analýz textů listu Galaťanům vyplynulo dost jasně, že téma svobody je s obsahem a poselstvím listu Galaťanům neoddělitelně spojeno. Proto není neoprávněné, když bývá tento list označován jako Magna charta křesťanské svobody. Ale přesto se nedá říci, že by apoštol Pavel napsal list Galaťanům kvůli tomuto tématu, tj. proto, aby jeho adresáty poučil o svobodě. Z listu Galaťanům jednoznačně vyplývá, že důvodem pro jeho napsání byla otázka závaznosti židov-

ského Zákona pro ty, kdo přijali víru v Krista. Pavel se snaží galatské křesťany přesvědčit o tom, že rozhodující je víra v Krista, ne obřízka (srov. Gal 2,16; 5,6) a z ní vyplývající zachovávání všech předpisů židovského Zákona (srov. Gal 5,3). Tato myšlenka musela být nepochybně také minimálně v pozadí Pavlových formulací a výroků o svobodě v listu Galaťanům. To znamená, že se nelze vyhnout závěru, že Pavel přitom myslel na svobodu od Zákona. Tento poznatek není ničím novým, protože ho najdeme různým způsobem vyjádřený ve většině komentářů k listu Galaťanům a je přítomen už ve staré patristické tradici.⁴⁵ V poslední době ovšem se ozvaly více či méně kritické hlasy vůči této interpretaci.⁴⁶ Jako konkrétní a formálně správnou námitku lze uvést, že apoštol Pavel v listu Galaťanům nikde neužívá formulace „svoboda od Zákona/zákona“ (ἐλευθερία ἀπὸ τοῦ νόμου).⁴⁷ Na tuto námitku lze jistě nejprve odpovědět tak, že v listu Galaťanům je příležitost, kdy by se Pavlovi hodilo formulovat uvedené spojení o svobodě, poměrně málo. A nějaké místo, kde bychom toto vyjádření nezbytně logicky očekávali, tam stěží můžeme najít. Ale na druhé straně je patrné, že apoštol Pavel si byl vědom možného nepochopení ze strany adresátů listu, protože samotný výraz νόμος je možné chápat v různém významu a jeho spojení se „svobodou“ mohlo být pochopeno např. jako pobídka či výzva k mravní svévoli či k úplné nevázanosti na jakýkoli řád.⁴⁸ Proto asi Pavel cítil potřebu určité opatrnosti ve vyjadřování. V dalších Pavlových listech však nacházíme formulace, které ukazují, že apoštol rozhodně přespříliš úzkostlivý nebyl.

V Řím 7,3 se objevuje spojení ἐλευθερία ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου („je svobodná od zákona“). Týká se to ženy, která už není vázána manželským svazkem, když její muž zemře. Tímto názorným příkladem chtěl Pavel velmi pravděpodobně přiblížit nezávislost předpisů Mojžíšova zákona pro ty, kdo umřeli pro Zákon (srov. Gal 2,19).⁴⁹ V Řím 8,2 nacházíme formulaci „neboť zákon Ducha života v Kristu Ježíši tě osvobodil od zákona hříchu a smrti.“ Zde je sporné, jaký význam má druhý výskyt slova νόμος („zákon“) v tomto verši. Nejspíš odpovídá významu „princip“. Ale ani jeho vztah k Mojžíšovu zákonu není zcela vyloučen.⁵⁰

⁴⁵ Srov. např. Augustinův komentář ke Gal 4,30: „Ea enim libertas nunc maxime opponenda est seruitutis iugo, quo in operibus legis tenebantur, qui ad circumcisionem istos trahebant.“ Text: E. PLUMER, *Augustine's Commentary on Galatians: Introduction, Text, Translation, and Notes*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 198.

⁴⁶ Asi nejvýraznější podobu má tato kritika v monografii: JONES, „Freiheit“ in den Briefen des Apostels Paulus (viz pozn. 19). Ale poměrně kriticky vůči tradičnímu chápání se u jednotlivých textů chová také COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*.

⁴⁷ JONES, „Freedom,“ s. 858, konstatuje o listu Galaťanům: „the phrase 'freedom from the law' is not witnessed even in this letter.“ Např. COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 90, míní, že tato Jonesova připomínka „must be taken seriously.“

⁴⁸ Naproti tomu je málo pravděpodobné, že by Pavel měl obavu z toho, že Galaťané by mohli chápat „svobodu od Zákona“ ve smyslu neplatnosti celé Tóry, protože apoštol svými argumentacemi jasně ukazuje, že konkrétně Pentateuch vnímá jako Boží slovo a přisuzuje mu Boží autoritu (viz např. Gal 3,8 nebo argumenty v Gal 4,21nn).

⁴⁹ Srov. J. A. FITZMYER, *Romans*, New York: Doubleday, 1993, s. 456. V této souvislosti nelze přehlédnout také formulaci v Řím 7,6: κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατεχόμεθα („byli jsme zproštěni Zákona, když jsme umřeli tomu, co nás zadržovalo“).

⁵⁰ Např. FITZMYER, *Romans*, s. 483, preferuje význam „princip“, ale význam „zákon“ podle něho také „cannot be excluded.“

Z věcného hlediska pro nás může být poučné Pavlovo vyjádření v 1 Kor 9,21.⁵¹ Tam apoštol vůbec nehovoří o svobodě, ale užívá v tomto verši čtyřikrát výrazu ἄνομος. Ten tam nemá svůj obvyklý pejorativní význam jako označení někoho, kdo se neřídí žádným zákonem, kdo je tedy ničema, nýbrž označuje spíše neutrálně někoho, kdo nezná nebo nemá zákon. Pavel sám říká, že „pro lidi bez Zákona“ (τοῖς ἀνόμοις) byl on sám „jako bez Zákona“ (ὡς ἄνομος). Cítí ovšem potřebu hned zdůraznit, že tato jeho „bezzákonnost“ není plně doslovná, protože se přece řídí Božím zákonem (μὴ ὡς ἄνομος θεοῦ), konkrétně je zcela ponořen do zákona Kristova (ἐννομος Χριστοῦ), aby získal ty, „kdo jsou bez Zákona“ (τοὺς ἀνόμους). Tento text ukazuje, jak Pavel umí pracovat s různými významovými odstíny slova νόμος (zákon). To se snaží naznačit a postihnout naše volba velkého a malého začátečního písmene.⁵² Z 1 Kor 9,21 lze vyvodit, že Pavel vnímal svou křesťanskou existenci jako „svobodu od Zákona“, ale věděl a také zdůrazňoval, že to nepředstavuje opravdovou „bezzákonnost“ či „nezákonnost“, která je charakteristická pro ty, kdo si žijí, jak jim napadne. Třebaže 1 Kor 9,21 představuje pouze příležitostnou a do jisté míry také skrytou náražku na „svobodu od Zákona“, která v 1 Kor nehraje významnou roli,⁵³ může toto místo hodně osvětlit také „svobodu“, jak ji rozuměl Pavel v listu Galaťanům.⁵⁴

Tak se vzhledem k problematice, kterou Pavel v listu Galaťanům řeší, nemůžeme vyhnout závěru, že apoštol při psaní (diktování) tohoto listu myslel na „svobodu od Zákona“. Ovšem nemůžeme s jistotou říci, zda Pavel tuto svobodu chápal a formuloval jako důležitý teologický pojem už před napsáním listu Galaťanům.⁵⁵ Ale rozhodně lze říci, že s přijatou vírou v Krista poznával, že k ospravedlnění před Bohem lze dospět jen na základě této víry, ne usilovným plněním skutků Zákona. To, že mohl žít „jako bez Zákona“, mu potom dávalo prostor pro konání dobra a tento prostor pochopitelně vnímal jako to, co pochází od Krista. Alespoň v tomto smyslu musel Pavel vnímat „svobodu od Zákona“ už před napsáním listu Galaťanům. Nemůžeme ovšem tvrdit, že by v této době také při hlásání evangelia explicitně hovořil o „svobodě od Zákona“. Plněji se mu širší souvislosti jistě vynořily při psaní listu Galaťanům. Proto není překvapivé, že zvláště v druhé (parenetické) části listu výrazným způsobem ukazuje, že svoboda, za kterou věříci v Krista vděčí

⁵¹ K interpretaci toho verše srov. např. nejnovější komentáře: J. A. FITZMYER, *First Corinthians: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven: Yale University Press, 2008, s. 370n; D. ZELLER, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, s. 317n.

⁵² Překlady (i komentáře) většinou mají všechna písmena buď velká nebo malá. S naší volbou velkých a malých písmen se shoduje např. P. ROSSANO, *Lettere ai Corinzi: Versione, introduzione, note*, 6. vyd., Cinisello Balsamo: Ed. Paoline, 1992, s. 106.

⁵³ Zatímco např. JONES, „Freedom“, s. 857, se snaží myšlenku „svobody od Zákona“ z listů Korintánům úplně vyloučit, zdrženlivý je také W. COPPINS, třebaže „the concept of ‘freedom from the law’“ z 1 Kor úplně nevylučuje (viz COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 159 a pozn. 8).

⁵⁴ Ze samotného listu Galaťanům je poznat, že apoštol Pavel chápal „svobodu od Zákona“ jako princip, který samozřejmě neruší závaznost ničeho z toho, co vyžaduje láska.

⁵⁵ Např. S. VOLLENWEIDER, *Freiheit als neue Schöpfung: eine Untersuchung zur Eleutheria bei Paulus und in seiner Umwelt*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 300, počítá s tím, že v Antiochii existovalo programové heslo „svoboda v Kristu“. To ovšem zdaleka nelze tvrdit. K tomu srov. COPPINS, *The Interpretation of Freedom in the Letters of Paul*, s. 91: „this thesis should not be treated as a premise or point of departure that has been firmly established.“

Synu Božímu, je svobodou, která osvobozuje a zavazuje současně (srov. Gal 5,13). Tak apoštol Pavel, i když v listu Galatanům řešil vztah věřících v Krista k židovskému Zákonu, také úmyslně poukázal na význam svobody, kterou křesťanská víra dává. Je to svoboda, která pochází od Ducha (srov. Gal 5,18), a Duch je zárukou toho, že život věřících přináší bohaté ovoce kladných hodnot a postojů (srov. Gal 5,22n), mezi nimiž zaujímá základní a dominantní postavení láska (Gal 5,22; srov. také 5,13). Konkrétní láska, která se projevuje především ve službě, je pak známkou a potvrzením svobody, kterou mají a z níž žijí věřící v Krista.

"Freedom" in the Letter to the Galatians

Key words: Freedom; Paul the Apostle; Galatians

Abstract: Paul's Letter to the Galatians is very often characterized as the "Magna Carta of Christian freedom". The article investigates to what extent this designation is justified and what the Apostle Paul was thinking of when he spoke of freedom in this letter. We must suppose that from the beginning of the letter Paul had in mind the main issue he wanted to persuade the addressees of, namely that the only way to attain justification before God is the way of faith in Jesus Christ, not the way of fulfilling the works of the law (cf. Gal 2:16). The Apostle must have seen this way of faith as a space that gives the freedom to live in Spirit. Although Paul's concept of freedom must have been broader, this freedom from the works of the law must always have been present in the Apostle's mind when he was instructing and trying to persuade the Galatians in his letter. However, Paul very strongly emphasizes the positive side of Christian freedom, too: this freedom must manifest itself in loving service to others.

prof. Ladislav Tichý, Th.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
779 00 Olomouc